

M. EMINESCU

POEZII

EDIȚIE ÎNTOCMITĂ ȘI COMENTATĂ

DE

G. CĂLINESCU

Editura **Muzeelor Literare**

Iași – 2013

PREFAȚĂ

Dintre atâtea ediții câte s-au făcut din poeziile lui Eminescu trei au, ca să zicem așa, un caracter științific. Întâia este aceea alcătuită de Titu Maiorescu, încă pe când trăia poetul, și apărută la sfârșitul anului 1883, în editura Socec. A doua este aceea întocmită de G. Ibrăileanu pentru editura „Naționala-Ciornei” (1929). Cea din urmă este ediția, socotită critică, a lui C. Botez din editura „Cultura Națională” (1933). Ediția Maiorescu rămâne valoroasă prin aceea că înfățișează un document. Ea arată ce a înțeles criticul să aleagă din marele poet. Ediția Ibrăileanu vine cu importante rectificări și se caracterizează printr-un mare bun simț critic, exceptând îngăduirea câtorva excesive moldovenisme ca *a găci, stâns*. Ediția Botez are două părți: textul propriu zis, care poate fi contestat și pe care noi îl și contestăm, și așa zisele *note* și *variante* ce sunt foarte importante. Oricâte scăpări din vedere s-ar dovedi, partea aceasta rămâne un neprețuit izvor de informație. Ea a fost lucrată cu multă băgare de seamă, precum noi înșine am constatat, pe când cercetam împreună cu C. Botez aceleași manuscrise. C. Botez a copiat cu deosebită îngrijire, reproducând riguros ortografia originalelor, toate elementele din mss. ce aveau atingere cu poeziile eminesciene, dispunându-le în chip de aparat critic, ca niște variante. Ne putem întreba dacă pentru stabilirea unui text era nevoie de atâta trudă, dar *notele* și *variantele* în sine nu sunt mai puțin un izvor pentru studiu și comparație neprețuit.

De mult s-a cerut o „ediție critică” a poeziilor lui Eminescu și lucrarea lui C. Botez a fost primită ca atare. Se pune întrebarea: ce este o ediție critică? De obicei se dau texte critice când e vorba de un autor vechi, anterior epocii tiparului. Opera lui Dante în Italia, opera cronicarilor la noi, răspândite în mss., se studiază și se publică științific. Explicațiunea e aceasta: fiind divulgate în mss. aceste opere ne-au rămas în copii mai vechi sau mai nouă care, datorită neatenției copiștilor, se deosebesc între ele. Unele, ca de pildă în cazul cronicilor, conțin interpolațiuni adică adăogiri târzii ce strică valoarea informativă a textelor. Prin urmare aci se cade să studiem mss., să le comparăm, și prin felurite metode să ajungem la un text cât mai apropiat de acela ieșit din pana autorului. Când e vorba de opere tipărite, chestiunea se schimbă. Un autor modern își face singur ediții definitive, încât în afară de mici curățiri de erori tipografice, este de prisos a interveni. Totuși sunt autori care și-au schimbat opera de la ediție la ediție, lăsând în fiecare unele stâlciri, ba chiar de aceia care dintr-un greșit scrupul artistic și-au modificat în rău opera. Aci editorul are a stabili textul cel mai acceptabil pentru posteritate și a da variantele. Lucrare tehnică dar totdeodată estetică.

Care este cazul operei lui Eminescu? Eminescu a trimis poezii la *Convorbiri literare* și aci Maiorescu, dar mai ales Negruzzi, i-au modificat, cum aveau obiceiul, ortografia și unele versuri. Poetul era foarte nemulțumit de această metodă a convorbiriștilor. Dacă și-ar fi făcut el însuși o ediție (umbla cu niște caiete groase în acest scop), am fi văzut cum înțelegea el să-și întocmească volumul. Dar Eminescu n-a avut răgazul să-și facă ediția și a lăsat pe Maiorescu să i-o alcătuiască.

Este întrebarea: putem noi face o ediție în spiritul lui Eminescu, consultând chiar mss.? Răspunsul cuprinde o mulțime de îndoieli. Textele originale ale poeziilor, afară de mici excepții, nu mai există, iar ceea ce se numește greșit *variante* nu sunt deloc variante ci simple note de poet. Un scriitor își înseamnă o idee pe hârtie, schițează azi o poezie, mâine cu un element de aici face o altă poezie și poimâine contopește totul într-un plan mai vast. Acestea nu sunt variante, ci piese de atelier din care nu poți trage o încheiere decât cu mult tact și aproape numai în direcțiunea istoriei temelor. Sub niciun cuvânt nu putem decide că așa ar fi sunat un vers din Eminescu, cum sună un vers asemănător de prin hârtiile poetului, de vreme ce fiind vorba de simple proiecte nu știm intențiile autorului. Deci la Eminescu nu sunt variante ci numai proiecte, am zice, smângăleli, aruncări de idei. Este fără rost să introduci versuri nouă în cutare scrisoare pentru că le găsim prin mss., când ele n-au apărut în *Convorbiri literare* în timpul vieții poetului.

Altă chestiune ar urma să lămurească mss. și anume aceea ortografică. Dar tocmai pe aceasta o încurcă mss. dacă n-avem un spirit limpede. Eminescu și-a scris opera poetică, întocmai ca atâți clasici ai noștri, în vremuri de continuă prefacere ortografică. Să nu uităm apoi că proiectele sunt aruncate la rezezeală, aproape ilizibile, fără semnele trebuitoare. Acest lucru se-ntâmplă oricui. Pe acest temei nu se cade să facem filologie înaltă. Dacă Eminescu scrie în fugă **innec**, **adăncele**, **inălțimi**, înseamnă că pronunță în chipul acesta bizar? Firește că nu. Dar să admitem prin absurd că pronunța **innec**. Ei bine, toată știința din lume nu ne poate sili să-i pocim opera spre a-i satisface un capriciu. Editarea critică nu înseamnă acceptarea singularităților ci numai relevarea lor în

note. Principiul estetic e acela care decide. Nu trebuie apoi să credem că Eminescu, care umbla să scoată forme poetice din tot teritoriul limbii române, ar fi căzut într-un dialectalism pe care nici Creangă nu l-a profesat ori într-o pronunție me-tecă pe care limba noastră cultă n-o cunoaște ca în **zapadă, îmbalsamat, lasară, balani, calare, primavară, departare, a sfarma, dascal, vapaie, balai, înalțam, fațarnic, răle, vra, râpît, în zădar, macar, ominire, întrare, remâi, resari, când, pănă, călcăie, tămăie, întâi, căpătăi, păseri, păse-rele, măhni, heinizând, posomorătă, amărăte, frău, stâlpi, pânze, ăngeri, vânturi, plănge, căteo, mângăind, etc.** Asta duce la caricatură. Cine fără un hohot de râs ar asculta aceste versuri:

La **steua** care-a **resărit**

E-o cale atât de lungă?

Steuă nu există în limba română și fără îndoială Eminescu, în graba scrisului, a omis a pune accentul cu care se figurează diftongul **ea** (stéua). Cine-și poate închipui că poetul s-ar încapățana să spună dialectal **călcăie** în loc de **călcâie**, pierzând rima, așa:

Și ochii tăi nemișcători

Sub ochii mei **remâe...**

De te înalți de subsuori

Te-nalță din **călcăie**

sau **întăi** în loc de **întâi**, cu aceeași supărătoare consecință:

Iar tu, Hyperion, **remâi**

Ori unde ai apune...

Tu ești de forma cea **de-ntăi**
Ești vecinică minune.

Cu metoda aceasta Eminescu devine bufon:

De-acuma nu te-oi mai vedea
Remâi, remâi cu bine,
Mă voi feri în calea mea
De tine.

În tinerețe Eminescu a urmat ortografia vremii și a adoptat și unele forme care azi sună rău, ca **zimbet, ris, rid, sin**, introducându-le la rimă. Însă nimic nu ne îndreptățește să generalizăm forme perimate la care poetul ar fi renunțat. Dovadă că Eminescu evolua către un sistem ortografic cuminte este că poeziile de maturitate adoptă ortografia ultimă. Oscilațiile editorului dovedesc lipsa de rațiune a unificării în baza unor elemente din mss. De ce să zicem odată **pintre** și puțin după aceea **printre** când e sigur că Eminescu adoptase forma din urmă? De ce în aceeași poezie **primavară** și **primăvară**, de ce **sântă** și **sfântă**, **calare** și **călare**, **balai** și **bălai**?

Este iarăși sigur că dacă Eminescu și-ar fi editat poeziile, ar fi urmat ortografia Academiei sau măcar un sistem constant. Care este rațiunea artistică pentru care odată se adoptă genitivul **mării** și altădată **mărei**, odată **gurei, lumei** și altădată **noptii**, apoi în ordinea verbelor **așază** și **așează**?

Vasăzică este limpede: o ediție critică a lui Eminescu are nevoie întâi de toate de un criteriu estetic. Editorul trebuie să se așeze la punctul de vedere presupus al lui Eminescu însuși,

care se poate deduce din chiar evoluția lui ortografică, și să ne dea o ediție sănătoasă, clasic românească, respectând acele forme particulare ca **crier**, **grier**, **painjeniş** care au un rost acustic. Aci gustul decide nu „știința”, un gust însă motivat, înlănțuit de buna cunoaștere a materiei.

În ediția de față, căreia nu voim să-i dăm titlul pompos de ediție critică, am stabilit un text fără ciudățenii, pentru românii de pretutindeni, așa cum ni-l închipuim fixat de un Eminescu trăit până în epoca bătrâneții lui Caragiale. De câte ori o formă poate da naștere la contestări, am arătat în aparatul critic câte lecturi sunt posibile, citând cu **B** ediția Botez, cu **I** ediția Ibrăileanu. Am avut mereu în față ca punct de plecare *Convorbirile Literare* (**C. L.**) și ediția Maiorecu (**M**) dar le-am citat mai rar ca să nu încercăm inutil notele, de vreme ce lecțiunile de acolo au fost moștenite de celelalte două ediții. Lecțiunile din mss. le-am referit mai ales din ediția Botez ca să poată fi repede controlate. Cine nu este mulțumit cu propunerea noastră își poate alege din variante, zicând bunăoară dacă pofteste **calare** în loc de **călare**. În afară de aceasta nu e decât aventură. Am întreprins modernizarea și unificarea ortografiei, cum făcuse și Ibrăileanu, însă după regulile Academiei Române, înlăturând acel compromis între ortografia oficială și aceea eminesciană, caracteristică ediției Botez, și care contribuie la răspândirea nesiguranței în materie de scriere. Cum modificarea este numai grafică, fonetismul lui Eminescu nu a avut nimic de suferit, căci de vom scrie **femee** ori **femeie**, substanțial e tot aceea.

Am făcut o excepție pentru cuvântul **viața**, neîmbrățișând **vieața**, fiind de acord în această privință cu d. Iorgu Jordan că „cei mai mulți Români zic **viață**” (**Gramatica**

limbii române).

În sfârșit am dat la fiecare poezie comentarii strict utile.

În privința ordinii poeziilor, am adoptat cronologia reală, fără s-o ducem la absurd, date fiind incertitudinile. Eminescu a încetat de a mai scrie prin 1881-82, încât n-are niciun rost să depășim această dată. Cu oarecare pricepere în materie, am așezat fiecare compunere în epoca respectivă de redactare, punând alături poeziile vădit înrudite. Cronologia noastră nu va fi perfectă, dar e cea mai adânc studiată din câte s-au întocmit până acum.

G. CĂLINESCU

VENERE ȘI MADONĂ
(C. L., 15 Aprilie 1870)

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gândea în basme și vorbea în poezii,
O! te văd, te-aud, te cuget, tânără și dulce veste
Dintr-un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alți zei.

Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scânteie, 5
Braț molatic ca gândirea unui împărat poet,
Tu ai fost divinizarea frumuseții de femeie
A femeii, ce și astăzi tot frumoasă o revăd.

5 Se pare că Em. ar fi urmat să introducă această poezie în romanul *Geniul pustiu* (p. 96). Într-adevăr Poesis din roman e o desfrânată pe care Toma Nour o crede onestă până ce, într-o zi, o vede în trăsură cu „doi dandy din cei mai corupți” ai Clujului. După această întâmplare apar în roman urme din *Venere și Madonă*. Invocarea lui Rafael se poate să-și aibă punctul de plecare într-o poezie de G. Crețeanu: *Precum vedea înainte-i o mistică femeie/ Când zugrăvea Madona divinul Rafael;/ ... / Dintr-o copilă făcui o zeitate...* (cfr. Radu I. Paul, *Izvoarele de inspirație a câtorva poezii ale lui Eminescu în Pagini literare*, 1934, n. 6). Numele lui Rafael este cultivat de altfel de poezia germană mai veche. În *Das Bild der Andacht*, Herder comentează printr-o legendă o frază a lui Rafael. Sophronius, voind să facă chipul Fecioarei, se gândește la Afrodita, dar în vis îi apare chiar Fecioara Maria printre îngeri. Herder se în-

Rafael, pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată,
 Suflet îmbătăt de raze și d-eterne primăveri, 10
 Te-a văzut și-a visat raiul cu grădini îmbălsămate,
 Te-a văzut plutind regină printre îngerii din cer

Și-a creat pe pânza goală pe Madona Dumnezeie
 Cu diademă de stele, cu surâsul blând, vergin,
 Fața pală-n raze blonde, chip de înger, dar femeie, 15
 Căci femeia-i prototipul îngerilor din senin.

Astfel eu, pierdut în noaptea unei vieți de poezie,
 Te-am văzut, femeie stearpă, fără suflet, fără foc,
 Și-am făcut din tine-un înger blând ca ziua de magie
 Când în viața pustiită râde-o rază de noroc. 20

Am văzut fața ta pală de o bolnavă beție,
 Buza ta învinețită de-al corupției mușcat,
 Și-am zvârlit asupra-ți, crudo, vâlul alb de poezie
 Și paloarei tale raza inocenței eu i-am dat.

Ți-am dat palidele raze ce-nconjoară cu magie 25
 Fruntea îngerului-geniu, îngerului-ideal,
 Din demon făcui o sfântă, dintr-un chicot, simfonie,
 Din ochirile-ți murdare ochiu-aurorei matinal.

treabă la sfârșit: *Erschien, O Raphael, dir auch das Bild/ Der Göttin, als die heilige Idee/ Dir in der Dürftigkeit an Erden-schöne/ Vorschwebete?*

10 M B Sufletu-mbătăt 11 B îmbalsamate 12 B pintre, ceriu 13 B pe pânză goală. – Ar reieși, adoptând această lectură, probabilitatea ridiculă ca Rafael să fi putut crea și pe pânză... maculată, 20 B ride 23 mușcat = mușcătură 25 B încunjoară 27 B sântă.

Dar azi vălul cade, crudo! dismețit din visuri sece,
 Fruntea mea este trezită de al buzei tale-ngheț, 30
 Și privesc la tine, demon, și amoru-mi stins și rece
 Mă învață cum asupră-ți eu să caut cu dispreț.

Tu îmi pari ca o bacantă, ce-a luat cu-nșelăciune
 De pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir,
 O fecioar' a cărei suflet era sfânt ca rugăciunea 35
 Pe când inima bacantei e spasmodic, lung delir.

O, cum Rafael creat-a pe Madona Dumnezeie
 Cu diadema-i de stele, cu surâsul blând, vergin,
 Eu făcut-am zeităte dintr-o palidă femeie,
 Cu inima stearpă, rece și cu suflet de venin! 40

*

Plângi, copilă? – C-o privire umedă și rugătoare
 Poți din nou zdrobi și frânge apostat' inima mea?
 La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri-adânci ca marea
 Și sărut a tale mâne și-i întreb de poți ierta.

Șterge-ți ochii, nu mai plânge!... A fost crudă-nvinuirea, 45
 A fost crudă și nedreaptă, fără razim, fără fond,
 Suflete! de-ai fi chiar demon, tu ești sfântă prin iubire,
 Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.

29 M I desmețit 31 I stâns 35 I al cărei suflet B sânt 36 M I
 spasmodic 38 B surisul 46 M B razem. În ms (B 287) e și forma
 mai firească: razim 47 B sântă.